

Proměna současného státu

Jan Stejskal*

Po určité období byl stát institucí natolik „přirozenou“ a samozřejmou, že – jak říká *Hans Kelsen* – mohl působit „normativní silou fakticity“: byl bez větších pochybností považován za základní jednotku sociální organizace, za nezvratelný rámec normativní regulace i adekvátní měřítko sdílené lidské totožnosti. Stát byl zpravidla dokonce – ať už výslovně nebo implicitně – identifikován se společností jako takovou. Dnes se ovšem stále častěji hovoří o globální společnosti, propojeném nadnárodním trhu a fluktuujícím kapitálu, o informační společnosti bez teritoriálních hranic nebo znovuoobjevení náboženství. V daném kontextu se množí úvahy o poněkud vyčerpané roli státu, jež se má projevovat i neschopností státu účinně regulovat nově se etabloující vztahy v rovině právní a obecněji – autoritativně upravovat sociální realitu, z níž právní vztahy rostou. Záměrem tohoto textu je postavení a dosah současného státu prozkoumat, případně pak zmapovat či alespoň nastínit jeho nynější proměnu. Vytčené zadání nejlépe předznamenává stručný pohled do minulosti, ke kořenům utváření novodobého státu.

Konstrukce státního meta-kapitálu

Proslulý sociolog *Pierre Bourdieu* v dotčené souvislosti píše: „Stát je vyústěním procesu koncentrace různých druhů kapitálu, kapitálu fyzické síly či nástrojů tlaku (armáda, policie), kapitálu ekonomického, kapitálu kulturního či spíše informačního, kapitálu symbolického. Tato koncentrace jako taková vede k tomu, že se stát stává držitelem určitého druhu meta-kapitálu, který mu dává moc nad kapitály ostatními a jejich držiteli“¹. Soustředění vojenských a (později) policejních složek, jež vedlo k ustavení moderního státu, tak v minulosti probíhalo ruku v ruce nejen s uchvácením monopolu na výběr daní, ale též s pozvolným sjednocováním daného teritoria coby – stále zřetelněji – vymezenou oblastí mocenské svrchovanosti, která byla prezentována jako symbolické ztělesnění zobecněných zájmů „země“, zastupovaných suverénním panovníkem.

Územní a ekonomické slučování bylo navíc doprovázeno nutností mít o kontrolovaném prostoru podrob-

ný přehled: tedy získávat, shromažďovat, ale naopak i generovat adekvátní informace, které zajistí vědomí jednoty všech aktérů celého vznikajícího státu². Za klíčový v tomto ohledu lze proto považovat nejen bedlivě rozprostřený dozor, který státní aparát ze své vyvýšené pozice postupně vykonává, ale také vzrůstající možnost působit ve sféře sociální distribuce vědění³. Moderní stát postupně úspěšně monopolizoval – prostřednictvím teoretických objektivizujících operací (statistika, účetnictví, kartografie, úřední komunikace apod.) – a homogenizoval oblast legitimní státní kultury, která diktovala to, co každý člověk, aby se v sociální realitě patřičně orientoval (aby nejednal nemístně či přímo trestuhodně), o sociálním světě musí vědět. To, co posléze sociální aktéři poznávají a uznávají jako legitimní realitu – například „samozřejmou“ platbu daní nebo autoritu ozbrojence – je proto plodem státního nastolování, které proměnilo řadu ustavujících aktů v cosi „přirozené“ platného a nezpochybnovaného: svět státu ustavený symbolickou mocí téhož. Na konci celého procesu tak závazné popisy sociální situace již vycházejí z identického zdroje jako její závazné předpisy (obě jsou ostatně zakoušeny jako empiricky přístupné – v tom tkví také jejich symbolická převaha a přesvědčivost)⁴, jedny jsou provázány s druhými, a jsou coby – alespoň v zásadě – nerozporné osvojovány adresáty. Těm se proto dostává, přes rozličné možné nevýhody z nastoleného uspořádání plynoucí, základního pocitu bezpečí: ontologické jistoty vyvěrající z prosté existence smysluplného řádu.

Z právního hlediska je významný také následující rozbor. *Bourdieu* si všímá, jak zásadní roli sehrál v procesu koncentrace symbolických vláken uznání do rukou moderního státu specifický druh symbolického kapitálu – kapitál právní. Státoprávní teorie v dílech takových myslitelů, jakými byli například J. Bodin, T. Hobbes aj., nelze chápat pouze jako „nadčasové“ modely mocenského uspořádání – byly to také a především dobové politické programy s určitou vizí státu, které tehdejší praxe pozorně reflektovala.⁵ Klíčovou projekcí zvláštního vlivu právního kapitálu na utváření novodobého státu je ale dlouhodobý, ve svých rozmanitých důsledcích nikterak přesně zamýšlený či kontrolovaný proces (určovaný spíš jistou vnitřní logikou), během něž původně dosti omezená královská justice rozšiřuje pole své působnosti na úkor jiných, dříve souběžně existujících soudních institucí. Postupné sjednocování roztržštěných středověkých jurisdikcí (světské a církevní, ale rovněž různých soudních dvorů světských – vedle sebe stály leckdy soudy královské, knížecí, obecní, spolkové či obchodní⁶) vedlo ke konstituci soudního aparátu právníků specialistů, jež se stávají důležitým nástrojem panovnické soudní moci. Za stěžejní legitimizační podklad považuje přitom *Bourdieu* právníkovou teorii odvolání, která podřizuje všechny soudy daného teritoria nejvyšší královské instanci, přičemž je nutno dodržovat pevná pravidla instanční posloupnosti

– na cestě ke královské spravedlnosti je třeba projít všemi stupni soudního systému. Zájmy právníků, blízké zájmům soustředěvané panovnické moci, tak ustavují nejen svébytné právnícké pole, ale napříště též nahrazují různorodou soudní autoritu zřetelně definovanou kompetencí delegovanou z ústřední jurisdikce královské, která se navenek prezentuje jako stmelující záštita bezpečí a spravedlnosti⁷.

Rozhodujícím aspektem je však koncentrace právního kapitálu – coby jedné z dimenzí kapitálu symbolického – ještě z jiné příčiny. Jak *Bourdieu* dokumentuje, státní moc získává v průběhu prolnutí soudní sféry i další výsadu, a sice monopol na distribuci hodnot, či jinak řečeno, monopol na jmenování. Dříve „autonomní sebetřídění velmožů“ ustupuje jmenovacím obřadům uznávaným a garantovaným státem, druhy kolektivní – a tedy značně rozptýlené – symbolické uznání nachází výlučné ztělesnění ve jmenovacích aktech, jimiž disponují držitelé centralizované státní moci⁸. Tato se stává korunou hierarchizovaného systému oficiálních posvěcovacích aktů, jejich nejvyšším článkem, či jinak řečeno, samotným hobbesovským „smrtelem Bohem“⁹, jemuž je co děkovat za pokoj, bezpečí a ochranu, a jehož činy a zájmy uznávají – nyní všichni stejně podřízení – poddaní za zájmy vlastní (stát se stává opravdovou „vlastí“). Předivo symbolicky stvrzované legitimacy definitivně počíná i končí v rukou státu, v něm se sbíhá a soustřeďuje, a to do té míry, že stát skrze zkošatělý byrokratický korpus poznenáhlu postupuje etatizovanou společnost, kde osobní identita stejně jako třeba profesní autorizace bezprostředně závisí na řadě oficiálně zaručených aktů s právními účinky: na státem garantovaném „potvrzení platnosti“.

V tomto kontextu stojí rovněž za zmínku, že ještě dříve než patos osvětských revolucí začal prosazovat za nejvyšší cíl státu různě široký index občanských svobod, náleželo mezi důležité cíle držitelů státní moci, vyjma vnější obrany, též dosahování vnitřního souladu a harmonie poddaného obyvatelstva. Panovník měl nabádat a vychovávat ke štěstí, měl zřetelné výchovné poslání. Výchova, která „vysvětluje“ (kognitivní aspekt) ale i „poučuje“ (aspekt normativní), zahrnuje z hlediska státní moci monopol na definice sociální reality. Na výchově je přitom podstatné, že vždy zajišťuje určitou sociálně dominantní interpretaci minulosti, čímž kromě výkladu přítomné situace vytváří předpoklady pro jisté budoucí uspořádání. Tato výchova, v nejširším slova smyslu, se tak dostává pod dohled státu a jím zřízovaných nebo podporovaných institucí. Tam už později zůstává, navzdory mnohým „horečkám“ občanských svobod a kymáčení trůnu. Stát, byť by v různé míře přiznával oprávnění občanů „emancipovat se“ a dosahovat štěstí po svém, nemůže nikdy rezignovat na udržování zákona a pořádku, tohoto „vnitřního smíru obyvatelstva“, a především pak neopouští – ale v moderním státě naopak ještě posiluje – svou pozici starostlivého vychovatele, který dohlíží na náležitě

uplatnění svých svěřenců¹⁰. Moderní stát pak už pevně svírá otěže hlavních socializačních mechanismů, jakými jsou škola a rodina, a projektuje do nich úspěšně svého „ducha“ (jenž ostatně získává národní zabarvení): totiž učí, že identita jednotlivce je identitou příslušníka exkluzivně vymezené státní „rodiny“, tato rodina je pak základem státu, stejně jako škola, která vkládá ducha státu do úředně předpisovaných osnov. Touto cestou je centralizovaně zabezpečován hluboký soulad subjektivních struktur myslí s objektivitou struktur sociálních. Stát, podobně jako jeho působivý předobraz – rodina, prodchnutá vazbami věrnosti a nezištnosti –, se nyní drtivě většinou symetricky socializovaných aktérů jeví jako instituce samozřejmá a dokonce „přirozená“. Stát, jak říká *Bourdieu*, si totiž „úspěšně osobuje monopol na legitimní užívání fyzického a symbolického násilí na určitém území a jeho populaci“.¹¹

Pokusíme-li se nyní o shrnutí procesů, jež ustavily převahu státního meta-kapitálu, kterým stát autorsky spravuje sociální skutečnost, je zcela zřejmé nejčistější sepětí novodobého státu s mechanismem moderního práva. Sepětí je symbolicky tím naléhavější a účinnější, že státu umožňuje v normativním režimu prohlašovat, čím osoby, věci nebo dokonce fiktivní skutečnosti být mají, a současně tak výsadně definovat, čím platně jsou. Právě tato schopnost „mlžícího“ prolnutí kognitivního a normativního výkladu reality (tedy co realita „je“ a co „má být“) vysvětluje nejlépe symbolickou převahu státní moci, kterou – ovšem v specifických konturách ryzí nauky právní – vyjádřil i *H. Kelsen*, když ve svých známých úvahách dospěl k úplnému ztotožnění státu a práva: „Každý projev státu, každý státní akt musí být aktem právním, neboť lidské jednání nabývá kvalifikace státního aktu pouze tím, že je právní normou jako státní akt kvalifikováno. Tím je odstraněna dualita státu a práva a dopracovali jsme se k identitě státu a práva. Pokus legitimovat stát jako „právní“ je naprosto pochybený, poněvadž každý stát musí být právním státem...“¹²

Oslabení státu: eroze meta-kapitálu a otázka suverenity

Výše modelově nastíněná – a nutně jen neúplná – rekonstrukce kořenů moderního státu, sledující především jeho úspěšné ustavování na místě dominantního tvůrce sociální reality a některé ze způsobů vytváření mocenské legitimacy, se nyní obrací směrem do současnosti. Jak bylo patrné, v každodenní realitě stát usiluje o to, aby byl silový aspekt symbolického nastolování viditelný co nejméně. Objektivní obrazy reality odpovídají osvojeným mentálním strukturám v hlavách aktérů a jsou v principiální shodě i s právní regulací společnosti, kde se jistá míra tenze mezi „bytím“ a „mětím“ pochopitelně předpokládá. Jiná situace však nastává, pokud je státní monopol na definování sociální sku-

tečnosti ohrožen – začínají se vyskytovat relevantní alternativní, konkurenční definice reality. Typickým příkladem ze současnosti je v daném ohledu kauza, mediálně známá jako „šátková aféra“, která v roce 2004 rozvířila francouzskou, ale příznačně vlastně celou evropskou společnost. Případ se týkal, jak bylo deklarováno, všech nábožensky výmluvných oděvů oblékaných studentstvem francouzských státních škol, nebylo ale velkým tajemstvím, že vadily zejména šátky muslimských studentek (odtud i mediální prezentace tzv. „šátkové debaty“).

Za účelem dokumentace hlubší, vskutku závažné proměny státu na mapě dnešního světa, a také proto, abychom nepodlehli svůdně jednostrannému výkladu nynější lidské situace, si v následujícím textu stručně představíme – v jisté návaznosti – dvě možné interpretace celé kauzy. První z nich, jak se snad ukáže, pouze zdánlivě potvrzuje výsadní vliv státu na utváření sociální reality, druhá tento vliv upřesňuje a přisuzuje mu podstatně menší, oproti minulosti zdatně redukovanou úlohu. Realistická interpretace probíhajících procesů má ovšem, jak se pokusila doložit nastíněná „rekonstrukce státního meta-kapitálu“, zásadní důsledky nejen pro celý právní systém, ale i pro politicko-právní pojem suverenity. Klasické koncepce suverenity (např. *Jean Bodin*), vymezující státní moc její nezávislostí na jiných mocenských institucích nebo autoritách, hovoří totiž více či méně otevřeně o svrchovaném autorství sociálního světa, které je pod výlučnou kontrolou státu.¹³ Stát je kormidelník, který – z hlediska sociálního „nákladu“ – definuje jednak aktuální souřadnice, jednak rozhoduje také o cíli plavby: určuje, co je obecné blaho. I v tomto smyslu nemusí být analýza nábožensky zaostřené „šátkové debaty“ bez zajímavosti, neboť prvotní novověké koncepce stavěly suverenitu do značné míry právě proti konkurenčním zásahům náboženských autorit.

Jak je tedy možné sledované kauze z hlediska státu rozumět? V prvé řadě byly zřejmé obavy etatizované společnosti: ta jakoby se zvýšenou nejistotou pocítila, že „transparentními“ náboženskými symboly byla zpochybněna legitimní definice vzdělávacích lavic – coby místa začleňování mladých občanů do „neutrálního“, sekularizovaného světa státu. Dominantní definice reality byla odlišným pojetím školy ohrožena, byl rozvíklán dřívější kognitivní rozměr výkladu světa, který stanoví, co ve skutečnosti věci, osoby a instituce jsou. Při paralelně probíhajících debatách ovšem došlo k přechýlení výkladu na normativní úroveň: byl otevřen problém, čím škola být má. A právě zde vyrazil stát prostřednictvím řeči práva do boje: přijal nový zákon. Tím uhájil školu coby výhradní prostor, v němž identita žáků „ve skutečnosti“ není (tj. „nemá být“) identitou členů náboženské obce, nýbrž totožností „do státu“ integrovaných občanů. Přitom si lze všimnout, že stát konkurenční, tj. náboženskou definici identity vytlačil, neboť potvrdil *de iure* i *de facto* jen jedinou identitu

jako exkluzivní, dovolenou a platnou.¹⁴ Vyhřezl tím opět na povrch násilný aspekt symbolického monopolu státu, který na vymezeném území a jeho obyvatelstvu uplatňuje suverénní interpretaci celkového obrazu reality. Tedy: stát produkuje výkladové slovníky a zároveň realitu závazně normuje. Na první pohled se tak potvrzuje jedna z klíčových tezí *P. Bourdieu*, která říká, že „v našich společnostech se na utváření a předávání nástrojů výstavby sociální skutečnosti rozhodující měrou podílí stát“.¹⁵

Na celou situaci „šátkové aféry“ však existuje také druhý, odlišný pohled, který si zaslouží reflexi, jelikož značně upravuje postavení státu, přesněji hodnotí jeho „symbolický monopol“.

Lze totiž asi jen stěží zcela ignorovat skutečnost, že stát je nucen – ve výše uvedeném jako v mnoha ještě frapantnějších případech – řešit situaci, kterou „rozhodující měrou neutvořil“, byť se pokouší normativně, jazykem práva, regulovat její „předávání“. Sociální realita zkrátka není „rozhodující měrou“ utvářena na úrovni autonomního státu, dnešní stát už není schopen prostřednictvím právní regulace dostatečně sebejistě a účinně produkovat nástroje výstavby sociální skutečnosti, z nichž v minulosti čerpal svou symbolickou převahu. V současných společnostech tak vzniká celá řada problémů, které klíčí z nových (nebo staronových), ale především – na státu nezávislých – interpretací reality. Jejich soustavnému vytváření recentní stát, není či nemá-li být státem totalitním, nedokáže zabránit.¹⁶ Stát je snad ještě dovede za pomoci právní regulace dočasně neutralizovat nebo fyzickým násilím krotit, neumí je ale odstranit ani zamezit jejich opakovanému výskytu: účinně odvrátit další jejich vytváření. Ať už potom konkrétní interpretace mají charakter náboženský, jako v námi sledovaném případě „šátků“, jsou podmíněny etnicky nebo jinak, zásadní je, že vůbec vznikají, jsou na státu velkou měrou nezávislé – tedy vymykají se státní definici reality, a že postupně formují stále širší a nesnadněji kontrolovatelnou agendu.

Byť by tedy stát uměl na normativní úrovni vyřešit jednotlivé „případy“, neumí je zastavit jako hluboké „příznaky“: různorodost výkladových schémat dále rozrušuje jeho symbolický monopol a oslabuje tím státní „meta-kapitál“. Jistěže v tomto kontextu nikterak nepřekvapuje nutnost nejtěsnějšího provázání mezi státem a institucemi typu školy a rodiny. Autorská role státu na formování sociální reality musí být podepřena socializačními mechanismy, jaké zajišťují primární instituce (tyto „zdrobnělé repliky státu“): tedy zejména rodina. Jestliže stát nedokáže spolehlivě bránit určité únavě nebo vyčerpání primárních institucí, které produkují základní shodu smýšlení a jednání referenční společnosti, popřípadě dochází k prosazování jejich alternativních definic, symbolická vážnost státu se významně problematizuje.

Příznačné je ale souvislostech „šátkové debaty“ také to, že zatímco se společnost jítí v třenicích o „formu“,

v jaké by mělo státní vzdělání náležitě probíhat a ujišťuje se, že škola je doposud institucí sekulárního světa státu (náboženské definice se musí podříditi výlučnému státnímu vymezení a odebrat se do soukromí – přitom stát tím samým nutně diktuje, kde hranice soukromého a veřejného jsou), ve většině jiných ohledů stát svůj někdejší monopol na obsah školních osnov ztratil. Škola dávno nevychovává podle státem strážného „úřednickéhoustru“ ani pro různorodé spektrum vlastních potřeb, hermeticky uzavřených v prostoru hospodářské soběstačnosti a symbolické svrchovanosti. Obsah vzdělání určuje stát jen částečně, stává se spíše převodním článkem požadavků, které jsou namnoze mimo jeho dosah a efektivní kontrolu.¹⁷ V tomto smyslu je celá kauza, třebaže nepochybně výjimečně citlivá – jedná se koneckonců o střet interpretací sekularizovaného státu a náboženských autorit –, spíše svědectvím něčeho jiného: komplexní strukturální proměny soudobého světa.

Ať už je konkrétním aspektem této strukturální transformace globalizovaný oběh informací a mimořádná symbolická přesvědčivost masových médií, transnacionální kapitálové toky a leviatan globalizovaného trhu (který umožňuje koncentraci obrovských, vlastně nezměrných finančních prostředků), či třeba skutečně mondializovaná výměna toxických látek a jiných externalit „růstu“, společným znakem je, že to vše nespoutaně putuje prostorem, do něhož je stát zakoreněn, a navíc rychlostí, která – snad nejnápadněji v případě státu demokratického – vysoce převyšuje jeho schopnost kontrolované a demokraticky akceptované intervence. Stát tak oslabuje nejen pluralita výkladových slovníků, jež stát sám neutvářel, ale i dialekticky působící logika širších strukturálních změn, která svět státu podemílají od základu. Je to právě fenomén globalizace¹⁸, který proměnil roli státu z tvůrčí na zprostředkovatelskou, a to nejen ve sféře institucionalizované výchovy a vzdělání. Jakoby stát v éře globalizace promeškal změnu rychlosti a měřítka, která jej postihla, oslabila a „znehodnotila“ v nejcitlivějším místě: ve vázanosti jeho suverénní moci na jasně ohraničené teritorium. Státu tak zbývá lepit jakési normativní „náplasti“ na místa, která utrpěla závažnější poranění či prostě hlubší strukturální proměnu.

Tím samým, tedy v důsledku překotných a nevratných změn, na úrovni národního státu nekontrolovatelných, pochopitelně vrůstá institucionální rozporuplnost státu, neboť – jakkoliv byl stát v globalizovaném prostředí zbaven své svrchované tvůrčí moci (autorského podílu na konstrukci sociální reality, z jehož titulu diktoval současně společenský „zákon“ i sdílenou „pravdu“), nebyl ve stejné míře zbaven odpovědnosti. Mnohdy tudíž nese před zraky svých silně znejistělých příslušníků odpovědnost za vývojové procesy, které jsou mimo jeho dosah, stává se jakýmsi pověřeným správcem či ještě spíš zvláštním advokátem – legitimizátorem procesů, které však „autorsky“ neplánoval ani

neutvářel. V této dvojí nevděčné roli, kdy stát často sklízí i to, co sám nezasel, nepřekvapuje možná pokles legitimacy státu jako takového a právního řádu zvláště.

Lze se proto přímo domýšlet, že stát již přišel o všechn svůj bývalý vliv? To samozřejmě nikoliv. Je však asi nezbytné připustit, že vyprchávací symbolická dominance státu a jeho stále nepředstavitelnější soběstačnost ekonomická i vojenská¹⁹ vedou k tomu, že stát přichází o „meta-kapitál“ (o němž hovoří *Bourdieu*), jehož prostřednictvím v minulosti suverénně určoval, a sice nadřazenou řečí práva, kurs směny mezi ostatními formami sociálního kapitálu (tj. fyzické síly, ekonomickým, informačním a symbolickým). Z hlediska základní shody interpretačních postojů, na níž spočíval „duch“ etatizované společnosti, pak vidíme, že ani akt výkladu světa – uspořádávající či nomická funkce společnosti – se už neodehrává na fóru jasně vymezeném státním jevištěm. Například na výše ilustrovaném poli primárních institucí a individuálních identit, po dlouhou dobu se státem svázaných a státem garantovaných, dosti rozkolísaný životní pocit mnohých aktérů kriticky, leč výstižně pojmenovává *U. Beck*: „Tradiční formy překonávání úzkosti a nejistoty v sociálně morálním prostředí, v rodinách a v manželství, v mužských a ženských rolích selhávají.“²⁰ Stát, jenž prostřednictvím právního řádu a symbolicky uznávaného právního kapitálu – produkoval institucionalizované rámce pro utváření totožnosti, se bez náhrady vyprázdnil: sledujeme plíživé vyvazování ze světa státu, ztrátu životních jistot a bezpečí, přičemž není zcela patrné, jakým způsobem by měly být podniknuty účinné a skutečně systematické kroky ve prospěch společného zájmu, a – především se vynořuje otázka, jak se při rozrůzněnosti definic reality na něčem jako je „společný zájem“ vůbec dohodnout.

Tenze mezi relevantními deskriptory současného stavu společnosti, a mezi tím, jak je v normativním režimu situace doposud očekávána a „nastavena“, je tedy stále očividnější: symbolická převaha státu, čerpající principiálně z ovládnutí meta-kapitálu, je silně atakována odlivem důvěry, nebo, stále častěji podmiňována a zpochybňována jakousi vágní výhradou, na které se podílejí obě zainteresované strany. Na straně občanů se projevuje, kromě jiného, ve znatelném úbytku chuti k systematické participaci na „věcech veřejných“, stát naproti tomu disponuje jen omezenou schopností upravovat podstatné lidské záležitosti a zdráhavě se musí tvářit i na základní občanské požadavky. Například i v souvislosti s nevyzpytatelnou hrozbou terorismu se totiž trvalé balancování státu mezi požadavkem svobody a bezpečí občanů, jež stát jako naprosto fundamentální hodnoty ústavně slibuje zajistit, jednak hrozí proměňovat v neprospěch svobod, a jednak nutí recentní stát k uznání nezbytnosti nadnárodní spolupráce. Opačnou alternativou je, že se stát i ve sféře svého nejdéle drženého monopolu „legitimního fyzického násilí“ stane jen anachronickým a špatně vyzbrojeným čet-

níkem, který v přidělené obci dokáže ještě pacifikovat drobné prohřešky, ale závažnějším událostem jen bezradně a zmateně přihlíží.

Samotná suverenita, je-li dosud chápána identicky s pojmem státní autonomie, by tak podle množících se indicií měla podstoupit proces hledání nové normativní interpretace. Právně-politická idea suverenity, spjatá v minulosti s centralizovanou konstrukcí státního meta-kapitálu a tuto konstrukci programově dialekticky spoluvytvářející – tedy suverenita jako státní garance bezpečí, pořádku a později i příslušně odpovídajících práv a svobod – byla totiž provázána s teritoriální schopností státu do značné míry autonomně regulovat sféru vojenskou, ale též sféru hospodářskou a symbolickou. Tento výklad suverenity se ovšem mívá s posunutými souřadnicemi globalizovaného světa, a je rovněž v propastném rozporu s aktuální lidskou zkušeností. *A. Giddens* upozorňuje, že pokud v minulosti sílu a suverenitu státu definovala – kromě dalšího – jeho dobrá připravenost na válku, pak dnes zůstane suverénním pouze takový stát, jež bude „dostatečně sebevědomý, aby akceptoval nová omezení své suverenity.“²¹ Jinými slovy, recentní stát patrně nejúčinněji podpoří vlastní suverenitu nikoliv posilováním falešné politické autonomie, ale naopak tím, že prohloubí spolupráci a jistou vzájemnou závislost na mezinárodní úrovni, odhodlá se suverenitu sdílet, zkrátka – adaptuje ideu suverenity tak, aby byla skutečně normativně působivá v širším politickém měřítku.²²

Jako volbu mezi „formální autonomií“ a „obsahovou suverenitou“ chápe dilema dnešního státu – a to i v souvislosti s aktuálním procesem europeizace – také další z předních myslitelů globálního věku, *U. Beck*, podle něž je možnou politickou odpovědí na globální transformaci tzv. kosmopolitní stát.²³ Podle *Becka* by právě takto proměněný stát mohl disponovat „kosmopolitní suverenitou“, která: „vyhovuje prudce vzrůstající globální vzájemné závislosti, zkouší a rozvíjí kooperativní suverenitu států k řešení globálně národních problémů, a také usmíruje a chrání rozmanitost a rivalitu etnik a národů.“²⁴ Jak je však zřejmé, podmínkou nutnou by kromě určité reinterpretační pojmu suverenity byla především vůle k překonání různých partikularismů, citlivá a poučená vůle založená na ochotě hledat společný význam a snad i zisk v propojeném světě. Závěrečnou otázkou zůstává, zda se takovou vůli – a nejen v Evropě – skutečně podaří najít.

Summary

This article focuses on causes and consequences of transformation of the current state. First, it provides a brief list of processes that were previously used by the state to gather the so-called metacapital (*P. Bourdieu*). These processes generated a state with a role of a creator of social reality that articulates and interprets

referential social relations through the superior language of law. Further, this article follows the current weakening of the state connected to the drain of its symbolic authority and to the erosion of the legitimacy of power. It is namely the plurality of interpretation schemes that discomposes the symbolic superiority of state power. These schemes arise to a large extent independently from the state, and, at a structural level, they cause a certain depreciation of the state through processes collectively called globalization. This is why – in the current world - the role of the state shifts from a creative one to a mediatory one. This article also suggests possible consequences of this new role in light of the concept of sovereignty.

* Mgr. Jan Stejskal, doktorand katedry Právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ In: Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha, 1998, s. 75

² Co nemohým vzdělavcům sdělovaly státoprávní teorie, znázorňovala většinu obyvatelstva dostatečně výstižně též architektura. „Ve Versailles se ulice sbíhaly k paláci paprscitě...všechny osy směřovaly k jedinému bodu – paláci, v jehož centrální části nahoře sídlil král. Viděl na všechny strany, přehlédl veškeré dění na ulicích, chtěl z principu působit na každý dům.“ In: Hattenhauer, H., *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 383

³ K sociální distribuci vědění blíže In: Berger, P. L., - Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Brno 1999

⁴ Rozlišování kognitivního a normativního výkladu reality, které v pojetí „Sociální konstrukce reality“ analyzují Berger a Luckmann, právníci ostatně dobře znají jako kantovské „sein“ a „sollen“. Deskriptivní výroky (sféra sein) přitom definuje jejich pravdivostní hodnota, naproti tomu u preskriptivních vět (sféra sollen) nemá význam pravdivost posuzovat. Důležité je v této souvislosti reflektovat, že „pojmové aparát sloužící k udržování symbolického světa jsou rovněž produkty společenské činnosti, stejně jako všechny formy legitimizace...“ blíže In: Berger, P.L., - Luckmann, T., *Sociální konstrukce reality*, Brno 1999, s. 109

⁵ Blíže In: Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998

⁶ In: Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 81

⁷ Ludvík XIV. v Memoárech vzpomíná: „Pokud jsem chtěl zahájit reformu soudnictví...pak bylo nutno snížit autoritu jeho nejdůležitějších sborů, které se pod záminkou, že proti jejich rozsudkům není odvolání a že soudí suverénně jako nejvyšší instance, stále více vyvyšovaly a považovaly se a nezávislé ústavní orgány. Dal jsem najevo, že toto jednání děle nestrpím...“. In: Hattenhauer, H., *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 373

⁸ Nezbytnou podmínkou získání hodnosti se stává dvorský úřad, a nikoliv obráceně, což dokumentuje výmluvně i diktát novopečeného pruského krále Fridricha I. (r. 1701): „...jsme nuceni deklarovat, že žádné jiné konsiderace než hodnosti neplatí, že také jeden každý a všichni Naši služebníci, ať jsou neurození, šlechtici nebo též původu vyššího, mají pouze prostřednictvím úřadů a služeb, které díky Nám zastávají, šetřiti a zachovávat kvalitu a určenou hodnost ve veřejném a soukromém vystupování, a místo a pořadí tak, jak jsme je

My sami jednoho po druhém jmenovali...“. In: Hattenhauer, H., *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 383

⁹ „Tak se zrodil tento veliký Leviathan nebo, abych to řekl uctivěji, tento smrtelný Bůh, kterému jsme všichni povinni děkovat za to, že pod záštitou Boha nesmrtelného mámě na světě pokoj a ochranu.“ Blíže In: Hobbes, T., *Leviathan*, Praha 1941, s. 205 a násl.

¹⁰ Zajímavá je v této souvislosti – zdůrazněním průniku vnějšího válečného aspektu s vnitřním aspektem sociální integrace a smíru – Giddensova hypotéza, že pozdější výdobytky občanských svobod, právních záruk a sociálních jistot, stát od svých obyvatel vlastně „vykupuje“ za povinnost vojenské služby. Blíže In: Giddens, A., *The Nation-State and Violence*, Cambridge 1985, s. 232 a násl.

¹¹ Bourdieu zde rozvíjí a doplňuje klasickou definici M. Webera, která stát vymezuje prostřednictvím monopolu legitimního fyzického násilí. Blíže In: Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 74

¹² In: Kelsen, H., *Ryzí nauka právní*, Praha 1933, s. 54 a násl.

¹³ „Pod suverenitou je třeba vidět státu vlastní, absolutní a časově neohrazenou moc“, říká nám Jean Bodin. In: Hattenhauer, H., *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 349

¹⁴ Toto kyklopské pojetí identity je v případě Francie o to výmluvnější, že je realizováno v národním státě, jehož občanství bylo tradičně organizováno podle principu „ius soli“ – v němž je „podmínkou a předpokladem příslušnosti k občanskému národu každodenní kontakt jednotlivce s jinými jednotlivci na území daného státu“, a nikoliv podle principu „ius sanguinis“, které se, zjednodušeně řečeno, dovolává „společného předka“. Blíže k oběma principům In: Malenovský, J., *Mezinárodní právo veřejné*, Brno 1993, s. 85-86

Obecně se „falešnou univerzalitou národního státu“ i dosud převažujícím etnickým pojetím národa v kontextu ČR, zabývá – a to včetně připomenutí podnětného myslitelského odkazu J. Patočky – P. Barša. In: Barša, P., *Politická teorie multikulturalismu*, Praha 1999

¹⁵ In: Bourdieu, P., *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 88

¹⁶ „Představa, že partikularistický stát může být jednoduše posuzován jako univerzální, jako přirozený základ, na němž jsou principiálně řešitelné všechny rozpory lidské existence, byla historicky vyvrácena“, poznamenává v naší souvislosti Beck. In: Beck, U., *Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky*, Praha 2007, s. 151

¹⁷ Progresivní trend modernizace školství podle ekonomicky řízeného modelu poptávky a nabídky, který přeměňuje studenty v „lidské zdroje“, zhodnotitelné primárně na firemním trhu práce – jenž např. v USA působí již od počátku 20. století, ale který je na sektor školství stále výrazněji aplikován i jinde – sleduje podrobněji např. Keller. Blíže In: Keller, J., *Teorie modernizace*, Praha 2007, s. 109 a násl.

¹⁸ Ulrich. Beck *přitom* upozorňuje, že globalizace není jediný proces, ale spíš o soubor procesů s autonomní logikou. Blíže In: Beck, U., *What is Globalization*, Cambridge 2000, s. 11

¹⁹ Zygmunt Bauman přesvědčivě ukazuje, že „všechny tři opory třínožky (státní) svrchovanosti se nyní podlamují“. In: Bauman, Z., *Globalizace. Důsledky pro člověka*, Praha 1999, s. 81

²⁰ In: Beck, U., *Riziková společnost*, Praha 2004, s. 253

V podobném duchu (byť s důrazem na trh) též Bauman píše: „...záchranné sítě, které člověk spřádá a opravuje sám, tato druhá zákopová linie, kterou kdysi drželi přátelé a rodiny a ve které si člověk mohl vylízt rány, utržené při šarvátkách na trhu, se již rozpadly nebo výrazně prořídly...“ In: Bauman, Z., *Individualizovaná společnost*, Praha 2004, s. 107

²¹ In: Giddens, A., Třetí cesta. Obnova sociální demokracie, Praha 2001, s. 111

²² „Politika musí držet krok s mocí, která se osvobodila, aby se volně potulovala v politicky nekontrolovaném prostoru ... zapotřebí není nic menšího než mezinárodní demokratická instituce, která by se mohla měřit s operační škálou nadnárodních sil...“, konstatuje Z. Bauman. In: Bauman, Z., Individualizovaná společnost, Praha 2004, s. 144

²³ Beck přitom soustředí pozornost zejména na překonání „pasti nacionality“ dnešního státu. Blíže In: Beck, U., Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky, Praha 2007, s. 135 a násl.

²⁴ In: Beck, U., Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky, Praha 2007, s. 149